EMESE FAZAKAS

RELAŢIA *BENT–KINT* ‘INTERIOR–EXTERIOR’ REFLECTATĂ ÎN FUNCŢIILE ABSTRACTE ALE VERBELOR PREFIXATE ÎN LIMBA MAGHIARĂ. ANALIZĂ DIACRONICĂ ŞI COGNITIVĂ

1. Introducere

1.1. Obiectul lucrării şi datele lingvistice

Lucrarea face parte dintr-un studiu mai amplu, în cadrul căruia caut răspuns la următoarele întrebări: care sunt condiţiile care determină folosirea şi ataşarea prefixelor la verbe?, care este modul şi de ce se schimbă prefixele unor anumite verbe, în timp ce înţelesul iniţial se păstrează?. Lucrările sintetice asupra istoriei limbii maghiare (Soltész 1959; Benkő 1991, 1992, 1995; Kiss–Pusztai 2003) vorbesc numai despre cum şi când au apărut prefixele verbale, însă nu explică de ce au apărut sau de ce se schimbă ele. Răspunsurile se pot afla mai uşor – aşa cum am arătat şi în lucrările mele precedente (Fazakas 1996a, 1996b, 2003, 2007) – prin folosirea unor metode noi, nemaifolosite în lingvistica diacronică maghiară, adică prin aplicarea tezelor semanticii cognitive în analiza textelor vechi. În studiu compar semantica diacronică a 16 prefixe verbale, însă în lucrarea de faţă mă axez pe sensul abstract al prefixelor verbale *be* ‘în(spre)’ şi *ki* ‘(spre) afară’[1] între secolele XV şi XX.

Datele lingvistice au fost adunate din *Erdélyi magyar szótörténeti tár* (SzT), din *Magyar nyelvtörténeti szótár* (NySz 1890), şi din codicele scrise în secolele XV–XVI[2]. Culegerea de date a constat în scoaterea pe fişe a tuturor textelor ce conţin verbe prefixate. Materialul lingvistic nu se limitează la verbe, ci conţine şi substantive şi adjective derivate din verbele prefixate. În vederea unei comparaţii cât mai ample, folosesc şi datele adunate de Páll L. (1999) în disertaţia scrisă despre relaţia BENT[3] ‘înăuntru, interior’ în limba contemporană. Deoarece toate datele nu pot fi prezentate în lucrare, de fiecare dată includ câte un exemplu din fiecare secol, în cadrul fiecărei grupe având grijă ca prima atestare să fie prezentă.

[1] Prefixele verbale maghiare denotă (mai ales) mişcarea. De ex., verbul *ül* înseamnă ‘a sta (undeva)’, însă, dacă primeşte un sufix, se transformă în verb de mişcare: *leül* ‘a se aşeza (undeva)’, *beül* ‘a se aşeza înăuntrul a ceva’ etc., *le* având înţeles de ‘în jos’, iar *be* ‘în(spre) ceva’. Deci, în cazul fiecărui verb este foarte important să analizăm şi direcţia denotată de prefix.

[2] Exemplele din SzT sunt precedate de datare (anul scrierii textului) şi urmate de informaţii referitoare la locul redactării textului şi la arhiva în care se află – toate acestea, între paranteze drepte. Lista abrevierilor se găseşte în volumele I, V şi XIV. Exemplele din NySz 1890 şi din codice sunt precedate, şi ele, de datările exacte şi urmate de abrevieri ale surselor (în paranteze rotunde). Lista abrevierilor se găseşte în volumul I din Szarvas–Simonyi 1890.

[3] Când mă refer la relaţii sau la metafore, acestea sunt date în SMALL CAPS, ca să se poată distinge de exemple.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

1.2. Metoda folosită

Lingvistica cognitivă ia în considerare, în primul rând, percepţia umană şi accentuează faptul că limba este un sistem reprezentativ care ne permite conceptualizarea diferită a lumii înconjurătoare în diferite limbi. Nu pentru că am vedea o lume diferită dacă vorbim limbi diferite, ci pentru că o percepem diferit, deci conceptualizăm altfel substanţele, accidentele[4] şi relaţiile. Din acestea rezultă modelul universului lingvistic, care este

> „[...] o convenţie lingvistică care cuprinde toate regulile de percepţie lingvistică, şi aceste reguli determină modul în care vorbim sau am putea vorbi despre lume, şi totodată ele sunt garanţii că cealaltă persoană, interlocutorul nostru, înţelege ceea ce vrem să-i spunem" (Szilágyi 1996, p. 105).

Deci nu este vorba că am avea o asemenea viziune asupra lumii, ci mai degrabă modelul lingvistic asupra lumii arată relaţia noastră cu lumea percepută. Dacă un lucru este într-o relaţie oarecare cu un alt lucru, regulile de percepţie a acelei relaţii ne permit să nu considerăm cazul, întâmplarea ca fiind una aparte, ci aparţinând unei grupe mai mari, care poate conţine relaţii de spaţiu, relaţii complementare, relaţii între substanţe şi accidente, între subiect şi obiect sau relaţii genitivale. Relaţia reflectată în vorbire, limbă depinde de cum percepem relaţia respectivă. Mai ales în cazul prefixelor verbale şi al regimului lor putem vorbi despre o legătură relaţională între (cel puţin) două lucruri. În concluzie: nu depinde nici de verb, nici de regim şi nici de prefixul verbal care dintre verbe, prefixe verbale sau regime apar în propoziţie, ci totul depinde de regula perceperii relaţiei. Aceasta este constantă, şi dacă o cunoaştem ştim că, pentru a o exprima, avem nevoie de prefix, verb sau regim, în funcţie de relaţia percepută. Înainte să putem vorbi despre structurile semantice ale unei relaţii, trebuie să determinăm acele criterii pe baza cărora denumim o relaţie aşa cum o denumim.

> „Aceste criterii [adică criteriile de percepţie – nota n.] trebuie să fie, pe cât posibil, astfel încât să poată fi argumentat prin date lingvistice faptul că ele sunt într-adevăr importante pentru interlocutor, într-adevăr importante în percepţia lingvistică, şi tocmai acestea sunt importante (deoarece tocmai acest fapt va fi garanţia că descriem înţelesul lingvistic şi nu altceva)" (Szilágyi 1996, p. 43).

Unul dintre cele mai importante criterii de percepţie a relaţiilor spaţiale este faptul că, pentru a vorbi despre o relaţie, avem nevoie de (cel puţin) două lucruri (substanţe) dintre care (a) unul să fie mai stabil în comparaţie cu celălalt (acesta se numeşte stabil – în continuare S), iar (b) celălat să fie mai mobil decât S. Stabilitatea nu este determinată de legile fizicii, ci de percepţia umană. În limbă, polul S reprezintă acel lucru care nu are libertate de mişcare, în comparaţie cu un alt lucru

[4] Substanţele (*szubsztancia*) sunt elementele limbii concepute „substanţial", ca lucruri existente în sine; în gramatica clasică le numim substantive şi pronume. Accidentele (*akcidencia*) denotă însuşiri şi conduite; acestea se numesc adjective şi verbe în gramatica clasică (Szilágyi 1996).

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

care se află în relaţie cu polul S şi pe care îl numim mobil (în continuare M)[5]. Relaţia percepută între S şi M determină cum ne exprimăm[6].

Criteriile de percepţie a relaţiei BENT–KINT ‘interior-exterior’ sunt următoarele: (a) relaţia dintre S şi M este una asimetrică şi poate fi percepută în trei feluri (M se află în S, M ajunge în S, M iese din S); (b) S este mai mare decât M; (c) S poate fi suprafaţă, spaţiu sau asemănător unei substanţe; (d) S poate sau nu să atingă M care ajunge în sau iese din S; (e) există o suprafaţă (reală sau virtuală) care separă spaţiul exterior de cel interior.

Pe baza acestor criterii am putut delimita următoarele categorii ale sensului de bază (vezi şi Páll 1999): 1. Verbele prefixate cu *be* şi *ki* cu regim sufixat cu *-ba/-be* ‘înspre’ şi *-ból/-ből* ‘din’ (în cadrul acestei grupe intră subgrupele următoare: 1.1. spaţii de tip cameră/circular; 1.1.1. spaţii de tip cameră; 1.1.2. expresii ce conţin un S de tip circular; 1.1.3. cetatea şi oraşul ca spaţiu de tip circular; 1.1.4. corpul ca spaţiu; 1.2. spaţii de tip apă/recipient; 1.2.1. S conceptualizat ca spaţiu de tip apă; 1.2.1. S conceptualizat ca lichid; 1.2.1.b. S conceptualizat ca o stofă; 1.2.1.c. S-ul şi M-ul conceptualizate ca materii omogene; 1.2.1.d. S-ul conceptualizat ca materie solidă; 1.2.2. S-ul conceptualizat ca spaţiu de tip recipient; 1.2.2.a. S-ul conceptualizat ca spaţiu de tip groapă; 1.2.2.b. corpul conceptualizat ca recipient; 1.3. expresii conţinând alte tipuri de S; 1.3.1. S conceptualizat ca o pătură; 1.3.2. S conceptualizat ca o reţea, ca un sistem coerent; 1.3.3. S ca text/carte; 1.3.4. S conceptualizat ca o materie din elemente discrete, discontinue; 1.3.5. S conceptualizat ca un obstacol; 1.3.6. relaţia parte-întreg; 1.3.7. S conceptualizat ca o stofă; 1.3.8. S conceptualizat ca un spaţiu compus din numere/sume; 1.3.9. spaţiul propriu ca spaţiu interior; 1.3.10. există corespondenţă formală între S şi M; 1.3.11. drumul/direcţia ca spaţiu interior; 1.3.12. sâmburele/planta sau oul ca spaţiu interior); 2. Verbele prefixate cu *be* şi *ki* care nu cer un regim sufixat cu *-ba/-be* ‘înspre’ şi/sau *-ból/-ből* ‘din’ (în cadrul acestei grupe avem următoarele subgrupe: 2.1. S conceptualizat ca un spaţiu interior plan, neted[7]; 2.1.1. M-ul acoperă/poate acoperi S-ul; 2.1.2. M-ul nu acoperă S-ul; 2.2. pe suprafaţa S-ului există o deschizătură; 2.2.1. se formează deschizătura; 2.2.2. dispare deschizătura; 2.2.3. M-ul modifică marginile S-ului; 2.3. cerul ca un spaţiu interior plan, neted; 2.4. S conceptualizat ca stofă;

[5] M şi S, folosiţi în terminologia şcolii noastre cognitive, corespund, parţial, conceptelor *trajector* (TR) şi *landmark* (LM) folosite de R. W. Langacker (1999). Însă, în concepţia lui R. W. Langacker, TR este strâns legat de mişcare, iar LM este punctul faţă de care TR se mişcă, deci relaţia S–M nu corespunde întotdeauna relaţiei TR–LM.

[6] De ex., în propoziţia *Pune o carte pe masă*, polul S îl reprezintă *masa*, iar polul M, *cartea*, însă în enunţul *Pune masa pe covorul din colţ*, *masa* devine polul M faţă de *covor*, în acest context polul S. Relaţia între ele se numeşte RAJTA ‘pe, peste’.

[7] Poate părea contradictoriu ca un spaţiu interior să fie plan, dar să luăm exemplul: *bekente festékkel a padlót* ‘a vopsit podeaua cu vopsea’, unde *beken* ‘a vopsi’ este compus din verbul *ken* ‘a unge’ şi prefixul *be* ‘în(spre)’, care arată că acest spaţiu este conceptualizat ca un spaţiu interior, însă este plan pentru că nu avem un regim (cu sufix *-ba/-be* ‘înspre’) care să ne arate că M-ul a ajuns înăuntrul spaţiului.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

2.5. M-ul este inclus în verb[8]; 2.6. situaţia de a fi închis ca spaţiu interior; 2.7. S-ul conceptualizat ca un spaţiu interior-suprafaţă)[9].

În cadrul sensurilor figurate am delimitat două grupe mari: (a) conceptualizarea metaforică a conceptelor abstracte (în cadrul căreia se pot distinge următoarele subgrupe: 1.1. corpul uman/parte a corpului uman ca spaţiu interior; 1.2. corpul uman/parte a corpului uman ca obstacol; 1.3. conştiinţa, memoria cuiva ca spaţiu interior; 1.4. cuvântul, numele ca spaţiu interior; 1.5. spaţii circulare; 1.6. expresii conţinând M-uri conceptualizate ca alimente; 1.7. comunitate, lucruri conceptualizate ca o mulţime de elemente discrete, discontinue; 1.8. funcţie/loc de muncă conceptualizat ca spaţiu interior; 1.9. serviciu conceptualizat ca spaţiu interior; 1.10. graţie, încredere conceptualizat ca spaţiu interior; 1.11. procesul muncii conceptualizat ca spaţiu interior; 1.12. stare conceptualizată ca spaţiu interior de tip apă; 1.13. caz, chestiune conceptualizat ca spaţiu interior de tip apă; 1.14. proprietate conceptualizată ca spaţiu interior), de asemenea (b) grupul spaţiilor interioare şi exterioare existente numai în modelul universului lingvistic, ceea ce urmează să prezint în continuare.

2. Spaţiile INTERIOARE şi EXTERIOARE în limba maghiară veche

Dimensiunile spaţiale[10] se află în legătură strânsă cu dimensiunile valorice[11], iar ele determină structurarea lingvistică. Aceste dimensiuni nu sunt izolate unul faţă

[8] De ex., *bekaróz* ‘a umple cu pari un spaţiu’ unde *be* este prefixul verbal, iar *karó* ‘par’ este substantivul din care s-a format verbul cu ajutorul sufixului *-z*.

[9] De ex., *kivarr egy inget* ‘a broda o cămaşă’, unde prefixul verbal *ki* ‘(spre) afară’ ne spune clar că trebuie să avem un spaţiu exterior şi unul interior, iar faţa cămăşii care este brodată este o suprafaţă, şi nu un spaţiu închis, deoarece nu avem regin (cu sufix *-ból/-ből* ‘din’) care să ne arate că M-ul iese din acel spaţiu.

[10] Dimensiunile spaţiale corespund, în mare, metaforelor spaţiale determinate de G. Lakoff şi M. Johnson (1980), însă ele nu sunt considerate metafore în concepţia şcolii cognitive clujene. Noi vorbim mai degrabă de dimensiuni primare opuse (SUS/SUPERIOR–JOS/INFERIOR, ÎNĂUNTRU/INTERIOR–ÎNAFARĂ/EXTERIOR, PROXIMITATE–DEPĂRTARE), care determină structura conceptualizării noţiunilor abstracte. De ex., *felgyorsul* ‘a accelera’ şi *lelassul* ‘a încetini’ ne arată că în limba maghiară iute, repede, accelerat se află la polul SUPERIOR (*fel* ‘în sus’ + *gyors* ‘rapid, accelerat’ + *-l* sufix verbal), deci legat de o dimensiune aflată undeva sus, faţă de încet, lent care se află la polul INFERIOR (vezi: *le* ‘în jos’ + *lassú* ‘încet, lent’ + *-l* sufix verbal). Însă acestea nu au niciun motiv în lumea „reală” să fie considerate valori legate de superioritate sau inferioritate; ele există numai în universul lingvistic.

[11] „Sensul valoric este partea sensului care ne arată în ce fel (puţin simplificat: în mod pozitiv sau negativ) se raportează o comunitate la obiectul unui semn. [...] Pe baza sensurilor valorice se dezvoltă o reţea aparte de relaţii, prin atracţia valorilor solidare. Aceasta înseamnă că acele cuvinte care au un sens pozitiv prin asociere sunt legate de alte cuvinte cu sens pozitiv, iar cele negative cu alte cuvinte cu sens negativ. [...] Din punctul de vedere al modelul lingvistic, este important de ştiut că sistemul construit pe baza atracţiei valorilor solidare are un caracter expansiv, adică are o tendinţă hotărâtă de a extinde opoziţia valorică a două grupuri la toate cazurile când două cuvinte sunt în relaţii complementare, adică cele două formează o entitate, excluzându-se unul pe celălalt (între ele existând o relaţie «sau-sau»). În acest fel, opoziţia valorică apare şi în cazul unor cuvinte a căror existenţă poate fi foarte greu de explicat în afara sistemului” (Szilágyi 1996, p. 11–13). Prin exemplele din limba veche

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

de celălalt, ci sunt în corelaţie. Dimensiunile spaţiale KINT–BENT (EXTERIOR–INTERIOR) sunt strâns legate de dimensiunile valorice: ACTIV–PASIV, LUMINOS–ÎNTUNECAT etc.; de asemenea, şi de dimensiunile spaţiale PROXIMITATE–DEPĂRTARE, deoarece şi dimensiunile spaţiale sunt strâns legate între ele. În cadrul prezentării dimensiunilor valorice, disting două grupuri mari: expresiile legate de ACTIV–PASIV şi cele legate de POZITIV–NEGATIV.

2.1. Expresiile legate de dimensiunea valorică ACTIV–PASIV

2.1.1. ACTIV : EXTERIOR – PASIV – INTERIOR

Dimensiunea valorică ACTIV–PASIV se structurează mai ales în spaţiul SUPERIOR–INFERIOR (Fazakas 2007), dar se prezintă şi în cazul dimensiunii EXTERIOR–INTERIOR. Deoarece este o valoare tipic ataşată de verticalitate, se poate ca, pe orizontală, să fie reprezentat numai unul dintre poli. Activitatea legată de stări se structurează pe baza dimensiunilor ACTIV : EXTERIOR – PASIV : INTERIOR. În acest caz putem vorbi de două situaţii: TREZIE : EXTERIOR – SOMN : INTERIOR şi SOBRIETATE : EXTERIOR – BEŢIE : INTERIOR.

Dihotomia TREZIE–SOMN este strâns legată de activităţile noastre cotidiene, care se structurează mai degrabă pe verticală; deci, fiind treji, suntem în poziţia verticală, în sus, şi suntem (de obicei) activi, iar când dormim ne situăm undeva jos şi suntem inactivi (vezi doar Lakoff–Johnson 1980, p. 132). Apariţia acestei dihotomii în dimensiunea EXTERIOR–INTERIOR este motivată de faptul că stările sunt conceptualizate tipic ca spaţii interioare de tip apă. Astfel când cineva se scufundă în somn (*belemerül az álomba*), ajunge într-un spaţiu interior (şi, în acelaşi timp, şi într-un spaţiu inferior), iar de acolo iese ca dintr-un spaţiu închis. Verbele care ne arată această mişcare sunt: *bemerül* ‘se scufundă’, *kiócsúdik* ‘a se trezi din somn’, *kialussza magát* ‘a se sătura de somn’. Ex. 1590: Alomban *meroelt be* (Kár: Bibl. I. 608); 1843: első álmamat tökéletesen *kí aludtam* [Dés; DLt 65].

O parte a dihotomiei SOBRIETATE–EBRIETATE se structurează pe baza relaţiei KINT ‘în interior’: *kijózanodik* ‘a deveni sobru’ (dar vezi expresia contemporană ***be****issza magát* ‘a deveni beat’): 1745: egészszen *ki jozonodásáig* [Kersec H; Ks 111 vegyes ir.]; 1845: egész nap többet *ki nem jozonodik* [Dés; DLt 591].

2.1.2. PROXIMITATE : INTERIOR

Locurile care sunt mai aproape de noi sunt conceptualizate ca fiind spaţii interioare. De aceea polul PROXIM (cel apropiat) se leagă de spaţiul INTERIOR, iar, prin aceasta, şi de relaţiile HOZZÁ ‘spre ceva/cineva’, VISSZA ‘înapoi’, iar spaţiul EXTERIOR este legat de polul ÎNDEPĂRTAT, care se structurează şi prin relaţia EL ‘spre depărtare’ (Szilágyi 1996, p. 24–31). Pentru a argumenta existenţa PROXIMITĂŢII ca spaţiu INTERIOR, atât în limba veche, cât şi în cea contemporană avem

şi contemporană, ştim că, de ex., dimensiunea spaţială SUS/SUPERIORITATE–JOS/INFERIORITATE este strâns legat de dimensiunea valorică ACTIV–PASIV şi POZITIV–NEGATIV (Fazakas 2007). Deci *gyors* ‘rapid’ se situează la polul SUPERIOR–ACTIV–POZITIV, iar *lassú* ‘încet’ la polul INFERIOR–PASIV–NEGATIV. Însă nimic din afara limbii nu ne indică că acestea sunt legate de dimensiunile menţionate, ele existând numai în limbă.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

două verbe prefixate cu *be*: *beér* ‘a se întinde’ şi *bevár* ‘a aştepta (ca cineva să ajungă undeva)’. Ex. mijlocul sec. 16: Menelaus hazahoz hogi *be ere* (CsomaK. 9); 1843: egy Préluka nevű hely [...] a’ Sárdi szomszédos Erdőkig *bé érvén* [Kisfalud AF; EHA]; 1584: Sabo Mihalnakis Attak f. 3 *Be kel varny* [Kv; Szám. 3/XIV 22]; 1843: erre Nagyságod utasitását is örömest *bé várnám* [F.zsuk K; SLt évr.] etc.

2.1.3. SIGURANŢĂ/ADEVĂR : INTERIOR – NESIGURANŢĂ/ASERVIRE : EXTERIOR

În legătură cu PROXIMITATE şi INTERIORITATE, putem vorbi şi de o INTERIORITATE „socială” (Szilágyi 1996, p. 26; Fazakas 2007, p. 209–212), atunci când siguranţa se află undeva într-un loc INTERIOR, PROXIM, POZITIV, iar nesiguranţa, starea de aservire, se află într-unul EXTERIOR, DEPĂRTAT, NEGATIV. Acest lucru este atestat de verbele următoare: *bebizonyít* ‘a dovedi’, *bebizonyul* ‘a se dovedi’, *bebizonyosodik* ‘a se dovedi’, *beigazodik* ‘a se dovedi; a se îndrepta înspre’, *kiszolgáltat* ‘a da’. Ex. 1582: az theorwenth Naponkent zorgalmatoson wgiekeze(m) *kj zolgaltatny* [Kv; TanJk V/3. 257b]; 1750: Néha elménk magától mindenbe *bé igazodik* (Fal: UE. II. 87. Kr.); 1765: testi-lelki békességünket *kiszolgáltattad* [RettE 195]; 1821: a kérelmes [...] ártatlanságát [...] igyekezzék *bebizonyittani* [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/827]; 1871: e tény csakugyan *bebizonyul* [M.bikal K; RAk 289] etc. Datele vechi ne arată că spaţiul EXTERIOR este mai devreme exprimat în limba maghiară, iar datele care arată existenţa în limbă a spaţiului INTERIOR legat de siguranţă şi de adevăr apare mai târziu, numai în secolul 19.

2.1.4. ÎNTUNECAT : INTERIOR – LUMINOS : EXTERIOR

Cum am mai subliniat, structurarea expresiilor pe baza dimensiunii valorice ACTIV–PASIV este în strânsă legătură cu activitatea noastră din timpul zilei şi cu pasivitatea nocturnă. Aceasta justifică, pe de o parte, faptul că dimensiunea ACTIV are legătură cu SUPERIORITATEa, PROXIMITATEa şi POZITIVITATEa. Însă nu ne arată de ce ÎNTUNECATul este INTERIOR şi NEGATIV, iar LUMINOSul se poziţionează în EXTERIOR şi este POZITIV, deoarece dacă INTERIORITAREA se leagă de spaţiul mai apropiat de noi, ar trebui să fie mai aproape de polul POZITIV. Însă în limba maghiară există două tipuri de dimensiune INTERIOARĂ–EXTERIOARĂ (Szilágyi 1996, p. 26), iar, pe de altă parte, această conceptualizare se poate explica şi prin faptul că, dacă ceva sau cineva se află într-un spaţiu închis, interior, acela, de fapt, este şi într-un loc întunecat, iar cel ce iese din acest spaţiu ajunge într-un loc exterior şi luminos. Următoarele expresii ne arată acest lucru: *besötétedik* ‘a se întuneca’, *besötétül* ‘a se întuneca’, *behomályoz* ‘a umbri, a întuneca’, *beszürkül* ‘a amurgi’, *kivilágosít* ‘a scoate la iveală’, *kivilágosodik* ‘a ieşi la lumină’, *kiviláglik* ‘a reieşi, adică a ieşi la lumină’, *kifényesít* ‘a lustrui’, *kifehérít* ‘a înălbi’, *kifehérítődik* ‘a se înălbi’. Ex. 1516–1519: Hogy *be setetw^{e}lth vona*, meegh sem yewth vala [...] Jesus (JordK. 643); 1569–1571: valamij Beoreokeot adot [...] az varganak *ki feieritteny* [SzO II, 285]; 1664: affele aprosagh eleg eset az szomszedsagba(n) nemelik *ki vilagosodat* [Mv; MvLt 291. 400b]; 1761: este majd *bé szürkülő* idő tájban [Majos MT; Told. 35]; 1795: valami levélből *ki világosodnék* [Kv; JHb XL/8; 1831: még *bé se sötétedett volt* [Dés; DLt 332. 20]; 1832: öszve vetnök az

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

idei Vásznak a Tavajival [...] *kinem fejérítödhetett* eléggé [Torda; IB]; 1849: *kivilágland* hogy Kelemen Bénibe van a ravaszság [Kv; Végr. Vall. 34] etc. Exemplele date nu se referă numai la dihotomia LUMINOS–ÎNTUNECAT, ci şi la LUCIOS–MAT, CULOARE DESCHISĂ–CULOARE ÎNCHISĂ, care, de asemenea, sunt strâns legate şi se bazează pe experienţa noastră din viaţa reală, cotidiană.

2.1.5. INVIZIBIL/NECUNOSCUT : INTERIOR – VIZIBIL/CUNOSCUT : EXTERIOR

Dihotomiile VIZIBIL–INVIZIBIL şi CUNOSCUT–NECUNOSCUT se leagă prin dimensiunea valorică ACTIV–PASIV la EXTERIORITATE–INTERIORITATE. Szilágyi N. (1996, p. 29) vorbeşte despre legătura între VIZIBIL–INVIZIBIL şi PROXIMITATE–DEPĂRTARE. Datele lingvistice însă ne arată că nu numai aceste dimensiuni sunt legate, ci există o legătură şi cu SUPERIOR–INFERIOR (Fazakas 2007, p. 169–174, 196–197), dar şi cu EXTERIOR–INTERIOR. Acestea se structurează prin metafora STARE ÎNCHISĂ CA SPAŢIU INTERIOR în cadrul expresiilor cu sens figurat. Astfel dacă cineva închide gura, informaţia nu poate să ajungă înafară, sau, dacă îşi astupă urechile, informaţiile de dinafară nu pot ajunge la el, dacă îşi închide ochii, tot ce este înafară devine invizibil pentru el. Acestea apar în următoarele expresii: *bedugaszolja a szívét/értelmét* ‘a-şi astupa inima/mintea’[12], *betartja a száját* ‘a-şi ţine gura’, *berekeszti a száját* ‘a-şi astupa gura’, *beragasztja a száját* ‘a-şi lipi gura’, *bedugja a száját/fülét/szemét* ‘a-şi astupa gura/urechile/ochii’, *befogja a szemét/nyelvét/száját* ‘a-şi închide ochii/limba/gura’, *betapasztja a szemét* ‘a-şi astupa ochii’, *behunyja a szemét* ‘a-şi închide ochii’ etc. Ex. 1450 k.: Isten *berekeztette* orozlanoknac zaiokat (BécsiK. 146); 1517: Az restek, kyk az eo zyveket, zayokat, kezeket *be rekeztyk* istennek (DomK. 208); 1530–1531: *be dugazwlt* zwweth (ÉrsK. 421); 1635: Fu^{e}leidet *bezárlod-e* (Mad: Evang. 8); 1782: mondottam, hogj *fogja bé* a száját [Torda; KW] etc.

Aşa cum am văzut în exemplele anterioare, M-ul este, de obicei, o informaţie, eventual un secret, care poate deveni cunoscut, vizibil în mai multe feluri. M-ul iese din interior cu ajutorul unui actor (în continuare A), şi în acest caz verbele maghiare codifică şi felul în care acest lucru iese la lumină: *kitesz* ‘a pune înafară’, *kivisz* ‘a duce afară’, *kiad* ‘a da afară’, *kibocsát* ‘a emite’, *kiterjeszt* ‘a întinde, a răspândi’, *kihinteget* ‘a răspândi, a divulga’, *kimond* ‘a spune’, *kibeszél* ‘a divulga, a relata’, *kijelent* ‘a afirma’, *kikiált* ‘a trâmbiţa, a da în vileag’, *kinevez* ‘a dezvălui’, *kinyelveskedik* ‘a bârfi’, *kikukorékol* ‘a trâmbiţa’, *kifecseg* ‘a divulga’, *kifejez* ‘a exprima’, *kifejt* ‘a expune’, *kihangoztat* ‘a spune cu voce tare’, *kihirdet* ‘a anunţa’, *kihírel* ‘a anunţa, a publica’, *kinyilvánosít* ‘a da publicităţii’, *kinyilatkozik* ‘a se clarifica, a ieşi la iveală’, *kiprédikál* ‘a mustra pe cineva în cadrul predicii’, *kipronunciál* ‘a pronunţa, a spune în gura mare’, *kitrombitál* ‘a trâmbiţa’, *kidobol(tat)* ‘a anunţa prin baterea tobei’, *kitálal* ‘a relata, a povesti’, *kiír* ‘a nota la vedere’, *kiábráz(ol)* ‘a reda’, *kiolvas* ‘a citi ceva din’, *kivádol* ‘a acuza’, *kimutat* ‘a arăta’, *kitud*

[12] Uneori este nevoie de o traducere mai aproape de expresia maghiară ca exemplele să fie mai bine înţelese şi pentru cei care nu ştiu limba maghiară, deci ele nu corespund întotdeauna normelor limbii române literare.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

‘a afla’. Ex. 1558: el Inditam Bölchessegemnek titkait *ky Jelenteny* [Nsz; MKsz 1896. 294]; 1586: Senki keozzullunk a’ Ceh titkát *ki ne uigie* [Kv; MészCLev.]; 1618: Ha én azféle császár házában való titkos dolgokat *kibeszéllettem volna* [BTN^{2} 144]; 1636: az fogoly Zabo Janost, Istvan Uram *ki praedikalla* [Mv; MvLt 291. 66b]; 1733: semmit *ki nem tàlaltam* [Kv; Ks 99]; 1758: A posteritásom ezeknek posteritásinál vigyázza ha *kitudja*, ha reáakad [RettE 72]; 1811: Músám! *trombitáld ki*, hogy már vagyon készen! ... Bátran *trombitáld-ki*, hogy el-készítettük [ÁrÉ 89]; 1889: Ha az ember 36 esztendős, nem *kiabálja ki*, hogy házasodik [PLev. 147] etc.

O altă cale de a scoate la iveală ceva, este prin expunere: *kitesz* ‘a pune la vedere’, *kirak* ‘a expune’, *kiállít* ‘a expune’, *kiakaszt* ‘a atârna la vedere’, *kiszegez* ‘a fixa cu cuie undeva la vedere’, *kiad* ‘a da în vileag’, *kibocsájt* ‘a emite’, *kinyom(tat)* ‘a tipări’, *kiprotokulál* ‘a înregistra în proces verbal’, *kivicsorít* ‘a-şi arăta colţii’. Ex. 1570: Az vasar chymeret penigh az vasarbirak *ki tegyek* [Kv; TanJk V/3. 7a]; 1654: az Approbata Constitutioit az ország *kibocsáttá* nyomtatva [ETA I, 157 NSz]; 1712: oda nem tötte azt hogy nemes szemely holot mindenkeppen maga nevét es conditioját *ki tészi* [Torda; JHb LIV]; 1881: Az első ívet *kinyomták* [PLev. 88] etc.

În subgrupa următoare am enumerat acele verbe care arată că M-ul iese la lumină prin intermediul unui A care spionează: *kinyomoz* ‘a cerceta, a depista’, *kiderít* ‘a descoperi’, *kitudakol* ‘a afla prin întrebări’, *kipuhatol* ‘a depista’, *kitapogat* ‘a tatona’, *kiszagol* ‘a mirosi’, *kikurkász* ‘a găsi scotocind’, *kivizsgál* ‘a cerceta’, *kivizslat-fürkész* ‘a elucida cercetând amănunţit’, *kitalál* ‘a descoperi’, *kiles* ‘a pîndi’, *kiismer* ‘a cunoaşte’. Ex. 1573: lesem ez eiel hogi ki Ieonenek de nem Ieozem (!) *ky lesni* [Kv; TJk III/3. 154]; 1653: addig olvasá a bibliát, hogy szépen *kitalálá* belölle a szombatos vallást [ETA I, 29 NSz]; 1758: dolgok(na)k *ki puhatolásában* [TL 169b]; 1879: Öcséd abból a szóból [...] nem kevesebbet *szagolt ki*, mint: eszed romlását [PLev. 55] etc.

M-ul poate să iasă din spaţiul exterior şi fără intermediul unui A: *kimegy* ‘a ieşi’, *kijön* ‘a ieşi’, *kikel* ‘a ieşi la iveală’, *kiüti magát* ‘a se dovedi’, *kijelenik* ‘a se arăta’, *kipattan* ‘a izbucni’, *kicsendül* ‘a ieşi la iveală’, *kicsördül* ‘a ieşi la iveală’, *kikerül* ‘a ajunge în afară’, *kibújik* ‘a ieşi de sub, a răsări’, *kitetszik* ‘a se arăta’, *kivalósodik* ‘a ieşi adevărul la iveală’, *kisül* ‘a se adeveri’, *kitűnik* ‘a reieşi’, *kicégéreződik* ‘a ajunge de pomină’, *kivilágosodik* ‘a ajunge la lumină’, *kihíresedik* ‘a deveni rău famat’, *kihiredik* ‘a se răspândi’, *kihirdettetik* ‘a face cunoscut tuturor’, *kipublikáltatik* ‘a fi dat publicităţii’, *kituda(tta)tik* ‘a se afla’, *kitudódik* ‘a se afla’, *kiismerszik* ‘a deveni de recunoscut’, *kimutat(ja a foga fehérjét)* ‘a-şi arăta adevărata faţă’. Ex. 1573: veot volt egy Bokor kapchot ... *ky Twdatot* hogi veres Peterneye volna [Kv; TJk III/3. 283]; 1657: annál inkább *kicégéreződik vala*[a] [KemÖn. 300. – [a]I. Rákóczi György haldoklásának híre]; 1762: a dolog világosságra *ki jövén* [Torda; TJkT V. 126]; 1880: *kisűlt*, hogy az egész zenebonának kezdője Tőrös Víg János volt [M.bikal K; RAk 347] etc.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

2.2. Activitate legată de percepţie

Deşi şi până acum – în cadrul prezentării activităţilor legate de stări – am vorbit şi despre dihotomii care pot fi legate de percepţie (de ex. LUMINĂ–ÎNTUNERIC), a fost necesar să vorbesc despre aceste categorii acolo unde iese mai mult în evidenţă faptul că acele stări sunt legate de dimensiunea valorică ACTIV–PASIV mai strâns decât cele pe care le voi prezenta în continuare.

2.2.1. CURBAT : INTERIOR – DREPT : EXTERIOR

Aşa cum arată şi L. Páll (1999, p. 86):

> „[...] în această grupă intră expresiile care dovedesc că un obiect perceput ca o linie dreaptă în interpretare primară se află într-o situaţie EXTERIOARĂ. Dacă aceasta se schimbă, adică din orice cauză obiectul nu mai este drept, atunci se curbează (*elgörbül* sau *begörbül*). Pe această bază, se poate afirma că, în timp ce percepem procesul curbării, îl percepem ca pe o mişcare dinspre interior spre exterior. Acest lucru este de înţeles, deoarece, dacă cineva curbează o sârmă, imediat se creează şi un spaţiu delimitat de alte spaţii de către sârma respectivă".

Datele textelor vechi dovedesc acelaşi lucru. Aici putem enumera următoarele verbe: *begörbed* ‘a se curba’, *behorgad* ‘a se îndoi în formă de cârlig’, *befordít* ‘a întoarce înăuntru’, *kiegyenesít* ‘a îndrepta’, *kinyújt(óztat)* ‘a îndrepta, a întinde’. Ex. 1585: chak a’ kariat hogy *ki Niútotta* [Kv; TJk IV/1. 496]; 1592: *Behorgadt* szarvú: varus (C); 1799: a kŏzép ujjátis *ki nem egyenesitheti* [DLt]; 1844: Az Enyedi Curialis helynek az Uttza felól valo *ki egyenesittésére* [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249] etc.

2.2.2. ŞIFONAT, ÎNCREŢIT : INTERIOR – NETED, PLAT : EXTERIOR

L. Páll (1999) denumeşte această grupă NETED CA SPAŢIU EXTERIOR, deoarece în materialul cules de el nu se aflau exemple care să ateste existenţa legăturii între spaţiul interior şi faptul de a fi ceva şifonat sau încreţit. Nu avem exemple numeroase, dar printre datele limbii vechi am găsit două verbe: *beráncol* ‘a încreţi, a face pliuri’ şi *besirít* ‘a tivi’, care dovedesc existenţa dimensiunii ÎNCREŢIT : INTERIOR în limba veche: 1592: *Berantzolható*: plicatilis (C); 1803: Keszkenő kék sujtással *bé siritve* [Harangláb KK; UnVJk 168]. Expresiile legate de spaţiul EXTERIOR sunt şi mai multe în vechime: *kisimít* ‘a netezi’, *kivasal* ‘a călca (rufe)’, *kitégláz* ‘a călca (rufe)’, *kinyújt* ‘a întinde (blatul)’, *kiterít* ‘a desface (ceva împăturit)’, *kifeszít* ‘a întinde’. Ex. 1619: egy patens levelet [...] Szkender pasa *kiterítvén* [BTN^2 212]; 1780: kére [...] egy ingit [...] meg száraszszam és *ki simitsam* [Berekeresztúr MT; BetLt 6]; 1842: Léány Testvéremnek kŏntŏsét *téglázta ki* [Dés; DLt 85. 8] etc.

2.2.3. ASCUŢIT : EXTERIOR

Antonimul valorii ascuţite, faptul de a fi tocit, nu este legat de spaţiul INTERIOR, ci de relaţia EL ‘îndepărtare de ceva’, dar starea de a fi ascuţit se structurează pe baza spaţiului EXTERIOR în universul lingvistic. Unele verbe – făcând excepţie *kiélesít* ‘a ascuţi’, *kihegyesít* ‘a ascuţi’, *kihegyesül* ‘a deveni ascuţit’, *kihegyeződik* ‘a deveni ascuţit’, *kipödör* ‘a-şi ascuţi (de fapt a răsuci) mustaţa’, *kiver vmit* ‘a netezi cu

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

ciocanul' – sunt derivate din numele ustensilei cu care un obiect este ascuţit: *kiköszörül* 'a ascuţi la tocilă', *kireszel* 'a pili'. Ex. 1710: Csáky László *kiköszörűltette volna* a kardnak élit [CsH 122]; 1864: 8 ocska Srofos patkonak a grifje *kielesítése* [Kv; TGsz 37] etc.

2.2.4. ÎNGUST : INTERIOR – LARG : EXTERIOR

Starea de îngust legată de INTERIOR în limba contemporană se regăseşte numai în verbul *beszűkül* 'a se îngusta'. În limba veche, verbele *bevonódik* 'a se îngusta' şi *beszorul* 'a se îngusta' pot fi enumerate în această grupă[13]. Ex. 1582: valahun *bezorult* az vth [Kv; TanJk V/3. 250b]; 1669: Ha pár hágyma vizzel kened az aszszony méhét hó száma után, a *bé-vonodot* méhet meg-tégittya (Nad: Kert. 307). Printre verbele prefixate cu *ki* le putem enumera pe următoarele: *kitágít* 'a dilata', *kitágul* 'a se dilata', *kiszélesít* 'a lărgi', *kiszélesedik* 'a se lărgi', *kiterjed* 'a se întinde', *kiterjeszt* 'a întinde', *kiterül* 'a se întinde'. Ex. 1582: valahun bezorult az vt oth *tagychak ky* [Kv; TanJk V/3. 250b]; 1662: Várad várának árkát [...] nagyon *kiszélesítvén* [SKr 297]; 1771: az also vége a Berek hellyin *ki széllyesedik* [Marosjára MT; EHA]; 1843: a kinyomozást *ki nem terjesztettem* [VKp 135] etc.

2.2.5. DENS : INTERIOR – RAR : EXTERIOR

Datele limbii vechi atestă numai existenţa dimensiunii EXTERIOARE (*kiritkáz* 'a rări', *kigyérít* 'a rări'); de ex. 1788: Egy pár duplás Patyolat Tászli, hozzá valo belsö gallérral, *ki ritkázva* [Mv;TSb 47]; 1853-1859: Agyagas nevű *kigyéritett* Szálas Csere erdő [Mezőkölpény MT; MREmLt] etc.), dar în limba contemporană deja există şi expresii care să ne arate că starea de dens se leagă de spaţiul INTERIOR: *besűrűsödik* 'a deveni mai dens', *besűrít* 'a îngroşa, a condensa'.

2.2.6. TARE : INTERIOR – MOALE : EXTERIOR

Existenţa dimensiunii valorice TARE : INTERIOR – MOALE : EXTERIOR în limba veche este atestată numai de un exemplu cu verbul *kienged* 'a se muia': 1807: Meg fagyott reggelre jotskán, de délután *ki engedett* és szelid idő volt [Dés; KMN 269]. Însă datele contemporane ne arată că, între timp, numărul verbelor prefixate cu *be* şi/sau *ki* a crescut: *kilágyul* 'a se (în)muia', *kilágyít* 'a face să devină moale', *kipuhul* 'a se înmuia', *kipuhít* 'a face să devină (mai) moale', *kienged* 'a se muia, a se dezgheţa', *kiengesztel(ődik)* 'a împăca', *bekeményedik* 'a deveni mai tare/dur, a se întări', *bekeményít* 'a întări, a apreta', *befagy* 'a îngheţa'. Astfel astăzi această dihotomie există în universul limbii maghiare.

2.2.7. CALD : INTERIOR – RECE : EXTERIOR

Dimensiunea valorică CALD : INTERIOR – RECE : EXTERIOR nu este atât de evidentă pe baza datelor nici ale limbii vechi, nici ale celor din limba contemporană. Deoarece, pe de o parte, existenţa în limba veche a verbelor *befűt* 'a face foc/cald', *befül* 'a se încinge/aprinde' şi existenţa celor din limba contemporană: *bemelegedik* 'a se încălzi', *bemelegít* 'a încălzi' atestă existenţa dimensiunii CALD : INTERIOR, şi existenţa verbului *kihűl* 'a se răci' ne indică dimensiunea RECE : EXTERIOR; pe de

[13] Starea de îngust se leagă mai degrabă de relaţia ÖSSZE 'aproape, împreună' atât în limba veche, cât şi în cea contemporană.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

altă parte, avem de a face şi cu verbul *kimelegedik* ‘a se încălzi’. L. Páll arată, corect, că

> „[...] în cazul verbelor *kimelegít/kimelegedik* avem de a face cu alte reguli, fiindcă aici este vorba de o regulă de scurtare a expresiei: *kimelegedik* = căldura umple S-ul respectiv” (Páll 1999, p. 108).

Deci acel *ki* nu se referă la un spaţiu exterior, ci la faptul că spaţiul interior este umplut pe deplin de căldură şi, în consecinţă, nu este în contradicţie cu dimensiunea valorică arătată, ci este vorba de o altă subgrupă semantică. Ex. 1561: a *be fu*^{e}*ito*^{e}*t* kemeicze (Mel: Préd. 26); 1673: A szoba a kemenczével melegedic meg, *bé fu*^{e}*l* (Com: Jan. 108); 1823-1830: Ott kiégvén s *kihűlvén* teszik másik hasonló kemencébe [FogE 207]; 1838-1845: Süvegalakú kőbura, melyet *kimelegítvén* [MNyTK 107. 30] etc.

2.2.8. UMED, UD : INTERIOR – USCAT : EXTERIOR

În cazul dimensiunii valorice UMED, UD : INTERIOR – USCAT : EXTERIOR, limba veche nu ne furnizează verbe prefixate cu *be*, însă acestea se găsesc în limba contemporană: *bevizez* ‘a uda’, *benedvesít* ‘a umezi’. Avem, totuşi, trei verbe prefixate cu *ki* în limba veche: *kiszáraszt* ‘a usca’, *kiaszik* ‘a se usca’, *kiaszal* ‘a usca’. Ex. 1716: (A szőlő) igen sok *ki aszot* [Szentdemeter U; Ks 96]; 1853: a’ pintzébe vadnak uj kàrtyàk azt ... *ki szàrasztani* [Kv; Pk 6] etc.

2.3. Expresii legate de dimensiunea valorică BUN–RĂU

În cazul dimensiunii valorice BUN–RĂU, în majoritatea cazurilor avem de a face cu exemple ce se leagă de polul EXTERIOR, AŞA cum arată exemplele de mai jos.

2.3.1. BUN : EXTERIOR

În acest caz, M este, de obicei, o greşeală, o eroare, un defect care este corectat, reparat de un A: *kijavít* ‘a corecta, a îndrepta’, *kireparál* ‘a repara’. De asemenea, percepţia noastră asupra unei greşeli este foarte asemănătoare cu cea asupra unei lipse, deci şi verbele *kifoldoz* ‘a petici, a cârpi’, *kipótol* ‘a completa, a repara’ aparţin acestei grupe (cf. şi Páll 1999, p. 107). Ex. 1689: bőtsű szerent való arrat tartozik *ki potolni* [Gálfva MT; Pf]; 1798: két-két ablakok [...] Táblátskák, mellyek papirossal vagynak *ki földozva* [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]; 1869: A harangláb *kijavíttatása* meghagyatik [Noszly SzD; ETF 107. 31] etc.

2.3.2. MURDAR : INTERIOR – CURAT : EXTERIOR

Existenţa acestei dihotomii în limba veche este atestată de următoarele verbe: *bemocskol* ‘a murdări’, *bemocskosodik* ‘a se murdări’, *bepiszkol* ‘a murdări’, *berútol* ‘a murdări’, *berútít* ‘a murdări’, *beszennyez* ‘a mânji, a păta, a murdări’, *kitisztít* ‘a curăţa’, *kitisztul* ‘a se curăţa’, *kitisztál* ‘a clăti’, *kimos* ‘a spăla’, *kimosdik* ‘a se spăla de ceva’, *kiszappanyoz* ‘a curăţa cu săpun’, *kitakarít* ‘a face curat’, *kisúrol* ‘a curăţa prin frecare’, *kiseper* ‘a mătura’. Ex. 1570: ew az Barom Alliat *Thyztitya volt ky* [Kv; TJk III/2. 187]; 1604: *Bé-mocskol* a hivság benünket (Pázm: KT); 1797: A Szakatsnak valami Fejér neműinek *ki szappanyozasaért* [Szság; IB. C. CXLIV/22]; 1855: A szobákat kimeszeli, *kisúrolja* [ÚjfE 181] etc. Cele mai multe verbe din această grupă se folosesc şi în limba contemporană.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

2.3.3. DEŞTEPT : EXTERIOR

Faptul de *a fi deştept* se leagă de dimensiunea valorică BUN şi de spaţiul EXTERIOR: *kitanul* ‘a învăţa o meserie’, *kipalléroz* ‘a cultiva (pe cineva)’, *kiképez* ‘a pregăti, a instrui’. Ex. 1657: igen *kitanulta vala* az keresztény világnak állapotját [KemÖn. 184]; 1847: arra hol *képezte ki* magát [VKp 167-8] etc. Contrar cu ceea ce ştim din lumea „reală”, anume că acele cunoştinţe pe care le dobândim intră undeva în capul, în mintea noastră, deci într-un spaţiu interior, în universul lingvistic maghiar lucrurile, faptele cunoscute, ştiute se leagă de polul EXTERIOR al dimensiunii spaţiale, deci faptul de a fi deştept se aşază pe polul exterior al spaţiului.

3. Concluzii

În ceea ce priveşte schimbarea diacronică a limbii maghiare, analiza ne arată că putem distinge trei grupe: (a) în prima grupă intră acele subgrupe care sunt prezente de mult timp în limbă, iar, din punctul de vedere al categoriei, nu putem vorbi de schimbare, deoarece amândouă polurile sunt reprezentate şi în limba veche, şi în limba contemporană[14]; (b) în grupa a doua putem include acele spaţii, INTERIOARE sau EXTERIOARE în universul lingvistic, în cazul cărora în limba veche numai unul dintre poli era reprezentat, însă aceştia s-au întregit prin reprezentarea polului opus; (c) în cea de a treia grupă putem enumera acele expresii care se grupează în jurul unui singur pol al dimensiunii, deci se leagă ori de polul INTERIOR, ori de cel EXTERIOR, iar polul opus este reprezentat într-o altă dimensiune spaţială (de ex., SUPERIOR–INFERIOR sau PROXIMITATE–DEPĂRTARE).

Dimensiunile valorice structurate pe baza spaţiului EXTERIOR sunt următoarele: rar, moale, uscat. Astăzi dihotomia este întregită, deci avem de a face şi cu DENS : INTERIOR; DUR : INTERIOR; UMED, UD : INTERIOR. Pe baza a patru dintre subgrupele prezentate, pot afirma că nu numai în limba veche, ci şi în limba contemporană avem de a face cu o reprezentare parţială, deoarece pe baza atracţiei valorilor solidare expresiile se structurează după două dimensiuni diferite: astfel SOBRIETATE : EXTERIOR – EBRIETATE : INFERIOR, deşi în argoul contemporan a apărut un verb prefixat cu *be*: *beissza magát* ‘a se îmbăta’. Opusul expresiilor grupate în ASCUŢIT : EXTERIOR, BUN : EXTERIOR şi DEŞTEPT : EXTERIOR se structurează în jurul polului DEPĂRTARE din dimensiunea spaţială PROXIMITATE–DEPĂRTARE: TOCIT : DEPĂRTARE (cf. *eltompul* ‘a se toci’, *eltompít* ‘a toci’), RĂU : DEPĂRTARE (cf. *elromlik* ‘a se strica’, *elront* ‘a strica’); PROST, STUPID : DEPĂRTARE (cf. *elbutul* ‘a deveni prost, a se îndobitoci’, *elbutít* ‘a prosti, a îndobitoci’).

În general, se poate conchide că polul EXTERIOR este mult mai bine reprezentat decât polul INTERIOR, atât în limba veche, cât şi în cea contemporană. Aceasta, probabil, se datorează dimensiunii valorice INVIZIBIL, NECUNOSCUT : INTERIOR –

[14] Singura schimbare sesizată este în cazul verbelor de bază, a căror formă şi/sau sens s-a modificat între timp sau care au dispărut. Însă aceste fenomene nu influenţează grupul semantic, deoarece putem vorbi numai de o schimbare în numărul expresiilor.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

VIZIBIL, CUNOSCUT : EXTERIOR, deoarece tot ce este vizibil şi cunoscut se leagă de spaţiul EXTERIOR, şi în acest fel putem vorbi mult mai bine sau putem denumi mult mai uşor acele lucruri care ne sunt vizibile, cunoscute, decât de cele care sunt ascunse percepţiei.

SURSE. ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

SzT = *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–XIV* [Dicţionarul istoric al lexicului maghiar din Transilvania], vol. I–XIV, Editura Kriterion–Akadémiai Kiadó–Asociaţia Muzeului Ardelean, Bucureşti–Budapest, 1976–2014 (redactori-şefi: Szabó T. Attila, vol. I–VIII; Vámszer Márta, vol. IX–XI; Kósa Ferenc, vol. XII; Fazakas Emese, vol. XIII–XIV).

NySz = Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, *Magyar nyelvtörténeti szótár* [Dicţionarul istoric al lexicului maghiar], vol. I–III, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1890.

*

Benkő (ed.) 1991, 1992, 1995 = Benkő Loránd (ed.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana* [Gramatica istorică a limbii maghiare], vol. I–II/1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 1992, 1995.

Fazakas 1996a, 1996b = Fazakas Emese, *A nyelvi világmodell ideje a kései ómagyar kor nyelvemlékeinek tükrében (I, II)* [Timpul reflectat în limba maghiară a sec. XIV–XVI], în NyIrK, XL, 1996, p. 25–41, 161–179.

Fazakas 2003 = Fazakas Emese, *Új utak a nyelvtörténeti anyagok feldolgozásában* [Noi tendinţe în analiza textelor vechi], în Büky László, Forgács Tamás (ed.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei*, vol. III. *Magyar és finnugor jelentéstörténet* [Noile rezultate ale istoriei limbii, vol. III. Semantică maghiară şi finougrică], Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, p. 15–21.

Fazakas 2007 = Fazakas Emese, *A* ***fel***, ***le*** *és* ***alá*** *igekötők használat köre a kései ómagyar kortól napjainkig* [Aria de folosire a prefixelor maghiare verbale *fel*, *le* şi *alá* din sec. XVI până astăzi], Editura Muzeului Ardelean, Cluj, 2007.

Kiss–Pusztai (eds) 2003 = Kiss Jenő, Pusztai Ferenc (eds), *Magyar nyelvtörténet* [Istoria limbii maghiare], Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Lakoff–Johnson 1980 = George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago–London, 1980.

Langacker 1999 = R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. II. *Descriptive Application*, Stanford University Press, Stanford, California, 1999.

NyIrK = „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, I, 1956 şi urm.

Páll 1999 = Páll László, *A BENNE viszony jelentésszerkezete a magyar nyelvben* [Structura semantică a relaţiei BENNE ‘în’ în limba maghiară contemporană]. Disertaţie de masterat, UBB, Facultatea de Litere, Cluj, 1999.

Soltész 1959 = Soltész Katalin J., *Az ősi magyar igekötők* [Cele mai vechi prefixe verbale maghiare], Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

Szilágyi 1996 = Szilágyi N. Sándor, *Hogyan teremtsünk világot?* [Cum să construim lumea limbii?], Erdélyi Tankönyvtanács, Cluj-Napoca, 1996.

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)

BENT–KINT 'INTERIOR–EXTERIOR' RELATION WITHIN THE ABSTRACT USAGE OF HUNGARIAN PREFIXATED VERBS. DIACHRONIC AND COGNITIV APPROACH.

(*Abstract*)

The study is part of a broader research. The aim is to answer the questions: how were/are these verbal prefixes used; why do verbal prefixes connect to the verbs they were/are attached to; why has a verb changed its prefix in time while the meaning has remained the same? The questions – as I have shown in my previous papers (Fazakas 1996a, 1996b, 2003, 2007) – can be partially answered by using a new perspective that is the methods of cognitive semantics in Hungarian historical linguistics. The present study is focusing on abstract usage of the verbal prefixes *be* 'into' and *ki* 'out of' between 15th and 20th centuries.

Cuvinte-cheie: *lingvistică diacronică, semantică cognitivă, verbe prefixate în limba maghiară, conceptualizarea noţiunilor abstracte.*

Keywords: *diachronic linguistics, cognitiv semantics, Hungarian prefixated verbs, conceptualization of abstract notions.*

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
fazakasemese@gmail.com

BDD-V442 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:52:01 UTC)